

Simplex oratio veritatis *VERITAS Évkönyv 2014*, Szerk. Ujváry Gábor. Sorozatszerk. Szakály Sándor, VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló, Budapest, 2015.

Egy intézmény alapítása minden politikai kurzusnak jellemzően beszédes döntése. Kiváltképp egy történeti, tehát úgymond ideológiai (okú, célú, végeredményű) kutatóintézet megszervezése. Hogy mennyivel könnyebb, mint a nagyok tudományos műhelyeinek lassú – és a mindenkori politikától sohasem független – kialakulása, azt az iskolateremtők tudnák megmondani, s velük együtt azok, akiknek felfogására és munkásságára mesterük és iskolájuk gyakorolt életre szóló befolyást.

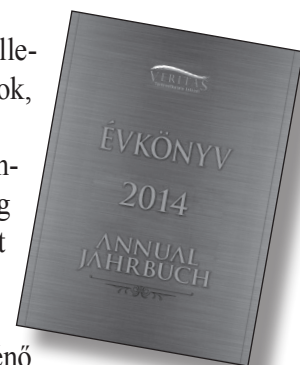
Az nyilvánvaló, hogy intézetet alapítani nem egyszerű feladat, ha könnyebb és gyorsabb is, mint iskolát létrehozni. (Remélhető, hogy az intézet nemcsak műhelyt biztosít, hanem iskolát is teremt.) Amellett, hogy a megalapítás első feltétele a kellő politikai elszántság, nem kevesebb eltökéltséget kíván a fenntartás és a bővítés, ami ugyancsak tudománypolitikai döntés függvénye, egyszersmind tetemes állami költség. Intézetet létrehozni mindemellett nemcsak nehéz, hanem olykor kockázatos vállalkozás is, legalábbis Magyarországon, s tapasztalat szerint sohasem az alkalmas kutatók hiánya miatt.

A magyar intézménytörténet újabb korszakaiban is számosak az olyan kezdemények, amelyek bár rövid életűek voltak, máig alapvető kutatási eredményeket, egyedülálló teljesítményeket hagytak örökül. Hogy csak két példát említsünk: ilyen volt a Kolozsváron a XX. század derekán működött nevezetes Erdélyi Tudományos Intézet, amelynek 1940-es alapítása a magyar tudománypolitikának nemcsak átgondolt, hanem hosszú távúnak remélt döntése is volt, 1948-as felszámolása pedig a magyarellenes román politika következménye. Hasonlóan áldozatos, jó emlékű példa a korántsem csak tudománytörténeti hírnevű szegedi Alföldi Tudományos Intézet, amely 1943-tól, ugyancsak súlyos háborús, később anyagi és politikai nehézségek közepette megfeszített erővel dolgozott 1949-ben elért megszüntetéséig – anélkül, hogy hivatalosan egyáltalán létrejöhetett volna. Mindkét műhely már akkor is híres évkönyveket és sorozatokat adott ki, melyek születésük körülményei, a kor mostoha

történelmi-politikai viszonyai ellenére azóta is nagybecsű források, ritka tudományos művek.

A VERITAS Történetkutató Intézet 2014 januárjában kezdte meg munkáját, alapító okirata szerint „a nemzeti összetartozás erősítése érdekében a magyar közjogi hagyományok méltó módon történő bemutatása, valamint az elmúlt másfél évszázad sorsfordító politikai és társadalmi eseményeinek hiteles, torzításmentes, a mai kor elvárásainak megfelelő, multidiszciplináris szemléletű, kutató, elemző, ismeretterjesztő igényű, és a nemzettudatot erősítő céllal történő feldolgozása, továbbá a közösségi emlékezet és a reális, jól megalapozott nemzeti történelmi tudat kialakítása céljából.” E törekvés jegyében készült az intézet első évkönyve is, Szakály Sándor főigazgató beköszöntő sorai szerint annak szándékával, hogy a megjelölt időszak magyar történelméről új ismeretekkel szolgálva igyekezzon „leporolni» olyan évtizedek alatt meggyökeresedett állításokat, amelyek nem egy esetben a vitathatóság kritériumain is túlmutatnak, azaz tévesek, netán hamisak.”

S ha már Cicerónak a címben idézett mondása szerint az igaz beszéd egyszerű, a főigazgató okkal idézte fel azt a szakmai és sajtóvihart is, amely a VERITAS létrejöttét követte, az alapítás hírének fogadtatását kísérte. A szervezet felépítése 2014 első felében kezdődött, s „Nem állíthatjuk – idézi föl Szakály –, hogy a magyar történelemszociológia lelkes támogatásával, és azt sem, hogy egyes közszereplők, politikusok ne fogalmazták volna meg elutasító véleményüket az Intézet létrehozásakor.” A viharok jönnek és mennek, s miközben a sajtó és az emlékezet megőrzi nyomukat, sem az egyes kutatókat, sem a műhelyeket nem a viszontagságok, nem is az ellenszenv, a fanyalgás és a vádak minősítik, hanem kizárólag saját teljesítményük. A VERITAS friss évkönyve, az intézet (kibővített) munkatársi körének kollektív műve első „jelentősebb, nyomtatásban történő megnyilvánulása. Terveink szerint – írja ugyancsak Szakály – ezt évente követni fogják a *VERITAS Évkönyvek* kötetei, 2015-ben pedig elindítjuk a *VERITAS Könyvek*, illetve *VERITAS Füzetek* című sorozatainkat is; a történelmet nem magunknak, hanem az egész magyar nemzeti közösségnek írjuk, éljenek ennek tagjai akár a mai Magyarország területén, akár azon kívül; mert a múltunk mindnyájunk közös ügye.”

Az évkönyv igen változatos – eszme-, társadalom-, had- és kultusztörténeti, külpolitikai, kapcsolat-, intézmény-, szervezettörténeti, diplomáciai – írásainak szerzői a XIX. század végétől az 1990-es rendszer-változtatás utáni időkig mintegy száz évből választották tárgyukat. A tanulmányok megszokott módon a történeti időrend szerint követik egymást. Vannak köztük könyvfejezetnyi, kiterjedt forráskutatásra, sőt alapkutatásokra épülő feldolgozások, összefoglalók, elemzések, esettanulmányok, dokumentumok és egyéb (rövid ismertetésüket nem könyvbeli rendjüket követve adjuk). Nemcsak tárgyuk szolgál számos újdonsággal, a szövegek nagyobb része is jól, szabatosan megírt, igényes munka; személyességével többek közt ilyen olvasmány a fennmaradt családi dokumentumai közül válogató Zinner Tibor *Levelezőlapok és levelek a gettóból munkaszolgálatos édesapámhoz* című közlése is. A *szuverenitás legitimálása régen és ma*, Somorjai Ádám esszészerű írása („töprengés magyar sorskérdésekről”), úgy véljük, jellege és írásmódja miatt valószínűleg nem itt találta meg a gondolkörének leginkább megfelelő helyet, s van két „mozaik” is; az egyik: Sáringer Jánosnak az Antall-kormány külpolitikáját felidéző áttekintése azonban sokkal többet ad annál, mint amit a szerény műfaji megjelölés sejtet.

Kovács Kálmán Árpád politika, kultúrprotestantizmus, népegyház és bel-misszió, református önreprezentáció társadalom-, ideológia-, sőt irodalomtörténeti összefüggéseit vizsgáló írásában (*Az állam–egyház viszony és a református felekezeti öntudat problémái*) arra a következtetésre jut, hogy a XIX. századi magyar reformátusság evilági küldetésstudata a kor válságérzete ellenére olyan tartalékokat volt képes mozgósítani, amelyek a nemzeti politika fontos tényezőivé váltak. Széll Kálmán *pénzügyminisztersége és lemondásának körülményei* című tanulmányában Schwarzwölder Ádám Széll Bosznia–Hercegovina megszállása miatti, 1878. őszi „dacos lemondásának” pénzügyi és politikai okait elemzi, nem mulasztva el összevetni a majdani miniszterelnök és a kortársak egymásnak olykor ellentmondó állításait sem.

Ligeti Dávid (*A Monarchia szeptember tizenegyedikéje*) az első világháború első heteit, és annak az 1914. őszi fordulónapon, a keleti fronton bekövetkezett visszavonulásnak a történetét vizsgálja, amely után a dualista állam jövője végzetesen összefonódott a Német Birodaloméval. Anka László gróf Apponyi Albertnek, a magyar revízió majdani élharcosának,

a Jászberényt bő fél évszázadig képviselő parlamenti politikusnak helyi és országos kultusztörténetét mutatja be a „boldog békeidőktől” a ’90-es évekig (*„Vihar tépte büszke tölgyünk”*). Révész Tamás *Vöröskatonák előre?* című tanulmánya a Tanácsköztársaság toborzó propagandáját, a nyomtatványok típusait és narratíváit (kommunista osztályharcos, nemzeti felszabadító, „férfias”, antiszemita stb.), valamint az általuk megrajzolt ellenségképeket (a „pogány” nemzetközi burzsoázia és a „barbár” szomszédos területtráló „vérszomjas hiénák”) foglalja össze a korabeli röplapok tükrében. (Az alapos tipológia mellől sajnos hiányzik a források bizonyára gazdag képanyaga).

Az évkönyv egyik legfigyelemreméltóbb írása, Hollósi Gábor *„Zárt szám” a mérnökképzésben* című tanulmánya a numerus clausus műegyetemi bevezetésének története, amely 1919 őszén, tehát már az 1920. évi XXV. törvénycikk bevezetése előtt kezdetét vette. A műegyetem számos hallgatójának a Tanácsköztársaság idején elkövetett cselekményei és fegyelmi ügyei táblázatba foglalva és jól áttekinthető hallgatói statisztikákkal illusztrálják a keretszámok bevezetése, a felvettek kiválasztása, a nemzethűség kritériuma és a kvóta problematikáját a törvénycikk hatályának első éveiben. A szerző elutasítja azt a felfogást, amely szerint a numerus clausus kizárólag „zsidótörvény” lett volna. A „zárt szám” felvételi keretszámokat jelentett, a törvény pedig, mint az első kísérlet az egyetemi létszámtervezésre, a világháború után függetlenné vált, polgárainak és területének jelentős részét elvesztő trianoni Magyarország felsőoktatási kapacitását, értelmiségi utánpótlását volt hivatva szabályozni akkor, amikor a hallgatók frontról, hadifogságból és az elszakított területekről özönlöttek az egyetemekre. Hollósi elveti azt a felfogást is, amely a jogszabályt a mintegy két évtizeddel később meghozott zsidótörvényekkel és a holokauszttal hozza összefüggésbe.

A kötet másik kiváló írása, Orosz László tanulmánya (*Tudomány a politika szolgálatában*) csak részben, Murádin János Kristóf jól sikerült összefoglalója (*Az Erdélyi Párt a magyar országgyűlésben 1940 és 1944 között*) pedig már egészen erdélyi vonatkozású. Orosz a Bánátból Németországba származott Fritz Valjavecnek, a müncheni Südost-Institut emblematikus alakjának, Európa „közeli Délkelete” legjobb német ismerőjének levelezésén át mutatja be a német „völkisch” történetírás magyarországi kapcsolatrendszerében használt érvrendszert. A szerző Valjavecnek a magyar és a kisantant államok szaktudósait egy-

más ellen kijátszó, de olykor a magyarok közé is sikerrel éket verő taktikázását a „kultúrlejtő-elmélet” szerinti „német kultúrfölény” és a „magyar kultúrpasszivitás” kontrasztjának ábrázolásával jeleníti meg.

Murádin az Észak-Erdély 1940. őszi visszacsatolása után létrejött Erdélyi Párt – a magyar országgyűlés nem választott, hanem behívott képviselőinek Erdélyi Magyar Képviselők Pártonkívüli Csoportja – tevékenységét foglalja össze. Visszatekint a Bánffy Miklós vezette, 1938-tól a királyi diktatúra bevezetéséig működött Romániai Magyar Népközösségre is, miután Teleki a képviselőházba jobbjára Bethlen György egykori Országos Magyar Pártjának politikusait hívta be, a felsőházban pedig Bethlen politikai ellenfelének, Bánffy Miklósnak és a Népközösség jeles személyiségeinek biztosított helyet. Érinti az Erdélyi Pártnak a legnagyobb horderejű politikai kérdésekben (nemzetiség- és kultúrpolitika, zsidókérdés, észak-erdélyi és székelyföldi gazdaságfejlesztés, infrastrukturális beruházások) elfoglalt álláspontjait, és a Magyar Élet Pártjával kötött 1942. februári szövetségét, a szövetséget ellenző erdélyiek törekvéseit is. Murádin írása jó összefoglalója mindannak, amit az erdélyi magyar politika történetének e jellegzetes fejleményéről, „a többség kisebbségéről” tudni érdemes.

A Szociáldemokrata Párt Rendező Gárdája 1945–1948 című tanulmányában Kiss Dávid egy kevésbé ismert fegyveres szervezet, az SZDP két világháború közötti minták szerint megalakított, és a kommunisták megfelelő korabeli alakulatához hasonlóan 20 ezer fős párhadseregének történetét foglalja össze. Az SZDP-nek ez a világháború után spontán szerveződött alakulata 1948-ban beolvadt az MDP Rendező Gárdájába, parancsnoka a korábbi MKP-gárda, 1957 után a Munkásőrség vezetője lett. Bank Barbara írása („*Semmi nem vész el, csak átalakul*”) az 1950–53 között működött titkos recski kényszermunkatábor 1955-ös újranyitásának tervét ismerteti; az elgondolás mégsem valósult meg, és a tábor fontos épületeit helyreállításuk helyett lebontották 1957 tavaszán.

Tóth Eszter Zsófiának a '60-as évek pannonhalmi diákéletét idéző „mozaikjaiból” két, egymástól elválaszthatatlan történet: a diákélet mindennapjainak és a gimnáziumi barlangjáró szakosztály három tagja 1965-ös Baradla-barlangi halálesetének töredékes képe állítható össze. A szakosztály paptanárt vezetőjét, az

állambiztonság ügynökét, miután egy évvel később egyik tanítványa leánytestvérét a viharos Balatonban „magára hagyta” (a lány kiúszott a partra), háromévi börtönbüntetésre ítélték. Az esetet a politikai vezetés nemcsak a főapát eltávolítására használta fel, hanem (hét évvel a „Loyolások” fedőnevű, a katolikus egyház megfélemlítését célzó országos állambiztonsági akció, hárommal a „Fekete hollók”, kettővel a „Miszsió” után) az egyházellenes propaganda fokozására is. Kár, hogy a két párhuzamos történet (a diákéletnek, a Baradla–Balaton-ügynek, illetve a beszerzés miértjének és következményeinek) mozaikjai összemossódnak. A pannonhalmi gimnázium hétköznapjairól felvett interjúk után utóbbinak alapos levéltári kutatásokra épülő igényes feldolgozása kézenfekvő feladatnak látszik.

Rácz János *Kádár János a korabeli angol sajtóban* című feldolgozása éppen úgy, mint Garadnai Zoltán tanulmánya, *A magyar–francia kapcsolatok története az Antall–Boross kormány alatt (1990–1994)* az évkönyv bőven adatolt legjava írásai közé tartozik. A legvidámabb barakk” vezetőjének az '56-ot megelőző időben gyökerező, a magyar társadalom nagy részében ma is tapasztalható „kettős megítélésére” Rácz rálel a korabeli angol sajtóban is – annak ellenére, hogy Kádárnak a Nagy Imre-perben betöltött szerepe a közlemények túlnyomó részében mellékessé vált, míg az eredmények láttán mintegy fölmagasztalódott. Garadnai legújabb kori diplomáciatörténeti munkája a magyar–francia (főként gazdasági-kulturális) kapcsolatok 1990–94 közötti „aranykorának” alapos feldolgozása.

A VERITAS évkönyvének valószínűleg első erdélyi olvasója, Lakatos Artúr a kolozsvári Korunkban a kötetéről szólva azt is megírta: a tanulmányok közös jegyének látja, hogy „minimális teret kap bennük az esetleges ideológiai értelmezés, de annál nagyobbat a valóság és a tények bemutatása.” Ezt a tartalmi benyomást annak a „technikai örömmel” a kifejezésével toldjuk meg, amit az idegen kutatóknak a német és az angol rezümé, a magyar olvasónak és a tanulmánygyűjtemény valamennyi használójának a hasonló kötetekben fehér hollónak számító névmutató jelent, nagyban megkönnyítve a benne foglalt tanulmányok használhatóságát (idézetességét).

Csapody Miklós